

Фото Романа Гериновича

КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ: *У пошуках актора на роль головного героя*

Ніна Бічуя належить до покоління українських прозаїків, що народилося в тридцятих і дебютувало в шістдесятих. Перші кроки в письменництві робила разом з Євгеном Гуцалом, Григором Тютюнником, Валерієм Шевчуком, Володимиром Дроздом. Себе з конкретною літературною школою шістдесятників ніколи не ідентифікувала: у ті часи були лише «кон'юнктурна школа і некон'юнктурна, а в межах цієї останньої всі були різні». Окремі люди та окремі тексти. Її цікавить історія — як Романа Іваничука чи Валерія Шевчука.

Ніші й тренди, що асоціюються з іменем письменниці, — тонка психологічна інтелектуальна жіноча проза, історична новелістика, міські тексти та театральні повісті.

«Шукаю актора на роль головного героя», — якось Ніна Бічуя дала оголошення на сторінках власної книжки. На кастинг до її збірок «Дрогобицький звіздар», «Квітень у човні», «Родовід», «Десять слів поета», «Бенефіс» устигли зійтися з різних світів і віків Юрій Котермак, він же магістр Георгій Дрогобич з Русі, поет, фізик, астроном і астролог («Дрогобицький звіздар»), Леся Українка на портретах Фотія Красицького та Івана Труша («Біла

Віла»), князь Данило Романович і норовливий співець Митуса («Буєсть Митусина»), іконописець Алімпій Печерський у колі персонажів «Кієво-Печерського патерика» і «Повісті врем'яних літ» («Сотворіння тайни»), художники Олекса Новаківський («Портрет маленької дівчинки з черепахою») та Ніко Піросмані («Спогади про Грузію»), а ще люди театру — провінційні актори («Бенефіс», «Репетиція») і легенди «наших двадцятих», березільці Лесь Курбас та Микола Куліш («Десять слів поета»). Претендували на роль головного героя також міста — ретельно виписаними вуличками, якими письменниця охоче водить читачів, — Львів («Килим на три квітки»), Київ («Повінь»), а ще Харків, Тбілісі, Перемишль, Краків... Та передовсім Ніну Бічюю цікавить право митця промовляти від імені речей і предметів шляхом утривалення їх у слові. Тема автентичності слова. Тому деякі з творів, зібраних під цією обкладинкою, можуть здаватися безсюжетними. У «Портреті маленької дівчинки з черепахою» я-оповідачка прагне «змалювати дуже реалістичний, зовсім звичайний портрет дитини з черепахою, користуючись при тім не фарбами й пензлем, а самими лише словами», бо ж інакше «речі й предмети, названі й визначені словами, розсипляться, втрачять зв'язок між собою, перестануть бути речами й предметами, стануть лише словами, котрі проростають без речей, мовби фантастичні рослини без коренів». Таємниця творчості постійно хвилює Ніну Бічюю та немовби щоразу вислизає за крок до розгадки.

Як і в літературних текстах, в інтерв'ю та спогадах письменниця любить, за висловом Івана Дзюби, тікати в «поетику приблизності», та не виносити на публіку кожен факт приватного життя: «Якщо я все розповім, що ж для мене залишиться?». «Кожен має

тайну свою, котрою живе», — зізнався безіменний скоморох з оповідання «Сотворіння тайни» року Божого 1113, навіть не претендуючи на роль головного героя прози Ніни Бічуї, але озвучивши його кредо. Про письменника мають свідчити його тексти. Але чи можна їх уповні осягнути без біографії, отже, оптики того, хто пише?

Ніна Бічуя народилася 24 серпня 1937 року в Києві, але все життя мешкає у Львові, де закінчила школу, університет, знайшла коло однодумців (Роман Іванчук, Дмитро Герасимчук, Роман Кудлик, Богдан Антків, Богдан Козак, Юрій Брилинський), місце сили й натхнення. Щоправда, інколи їй здається, що вона «за ментальністю більше “східнячка”, ніж галичанка».

Львівська й загалом міська ідентичність дуже важлива для письменниці: «У місті я існую й не знаю, чи могла би існувати поза ним». У новелі «Земля» головну героїню Місто як абстракція й Львів зокрема могли «порятувати від усього. Досить було пірнути у вулицю — і звідусіль... обступали затишок і захист». Щойно відриваєшся від цього впорядкованого світу, втрачаються всі дороги та орієнтири. «У місті, — продовжує оповідачка, — я знала, котра година, без годинника. Рух транспорту, тінь над будинком, колір дахів, зблиск сонця на трамвайних рейках — чи не служить це все орієнтиром для визначення часу?». Про Львів пані Ніна писала, що жодне інше місто «не може бути таким захланим, аж спраглим перебільшень у всьому». Лише тут «комусь може спасти на думку продавати грубо вирізані дерев'яні грибочки під каплицею Боїмів». Лише тут письменниця вже дорослою зрозуміє, що земля може промовляти навіть крізь каміння.

Батьки завжди називали все своїми іменами й учили доньку чинити так само. З шести років Ніна

«знала, що таке Радянський Союз, хто такий Сталін, правду про Голодомор». Ніна Леонідівна стверджує, тато «не боявся, що можу “розляпати”. Боявся іншого: з ним може щось статися, а я залишуся “радянською людиною”». Боявся втрати історичної пам'яті та культурної амнезії.

У почасті автобіографічній новелі «Камінний господар» батько передає доньці-підлітці знання про голод 1933 року.

Було в тих розповідях про бабу Харитину, яка вміла випекати найкращий хліб, що не черствів, але все одно вмерла від голоду. Про загиблу від голоду під ворітьми у Києві «жінку, вбрану у вишивану красну сорочку, в коралі». Про людські трупи на вокзалах. Дівчинці почасті ввижалося, що вона була малим хлопцем із татових розповідей, який «вночі, їдучи в поїзді, намагався відсунутись од чогось важкого, холодного, що навалювалося на нього, і тільки на світанні побачив: то був мертвий дядько, з котрим вони разом надвечір ще сідали в поїзд». Письменниця голосом свого персонажа ставить риторичне питання: «Чи мусила все це знати дитина?» — даючи відповідь: «А таки мусила, бо то був страх — так, страх, але очищаючий, рятувальний, він помагав на доноси, на підступ, на слабкість характеру». Допомогавав супроти зла.

Дитинство Ніни Леонідівни припало на непрості сорокові роки. У повісті «Килим на три квітки» оповідачка якось доходить вулицею Городецькою до місця, де «сірий камінний балкон моєї квартири — така сама невід'ємна деталь Городецької...». Там alter ego Ніни Леонідівни — «маленька дівчинка з лялькою»

переходить через Городецьку (нині Городоцька), «притискаючи до себе ляльку й учепившись материною руки». Це був 1941 рік. Львів наздогнали жахи Другої світової. Підривалися вагони евакуаційних поїздів, що їхали в невідомість.

Ще тоді Ніна Бічуя знала, що писатиме. Знала мало не «одразу після того, як почала читати». А читати мама навчила її в п'ять. Причому і кирилицею, і латинкою, тому дівчинці щойно по поверненню до Львова після війни були доступні польськомовні видання в батьківській бібліотеці. Писання «почалося з любові до читання. Коли багато читаєш, хочеться і своє щось сказати». «Розпочала я з поважних книжок — інших не було. Першою книгою, яку прочитала, була повість Марка Твена “Принц і жебрак”». Ще тоді майбутня письменниця збагнула важливий закон: треба читати, «аби не стати автором одного тексту».

У Львові 1950–1960-х польською читалися Гемінґвей, Франсуаза Саган, Аполлінер, американські поети. З батькових переказів Ніна чула про письменників 1910–1930-х і мала непогане уявлення про Винниченкову драматургію та роман-антиутопію «Сонячна машина». У студентські роки багато дізналася завдяки своєму однокурснику Ігорю Сандурському, чий дядько працював в університеті, особисто знав Михайла Рудницького й мав прекрасну бібліотеку. У пошуках «контрабандної» правди чимало аспірантів університету, як згадує Ніна Бічуя, свідомо обирали теми для дисертацій, що передбачали відвідування так званих «спецхранів» (спеціальне сховище у бібліотеці). Оповідачка «Камінного господаря» теж любить читати, не боїться «забороненої» правди й не обділена талантами до письма.

Центральною колізією свого «Камінного господаря» Ніна Бічуя вважає «розрив між сказаним і почутим, сприйнятим».

У тексті є епізод, де чотирнадцятирічну оповідачку замкнули в школі в кабінеті директора задля укладання поминального вірша з приводу смерті Сталіна. Дівчинка «відсиділа в тій "одиначці" п'ять чи шість каторжних годин, і не могла написати ані рядка; ...годна була хіба що списувати папір отим щасливо-злосливим і хижим "здох", але... знала й розуміла, що не можна піддатися спокусі, не можна накреслити навіть першої літери з того слова, бо та єдина літера могла бути розшифрована, як і всі почуття, думки, настрої».

У літературному портреті письменниці «Вивороти мене через п'ятсот літ» дослідник її творчості та видавець Василь Габор пропонував уявити Ніну Леонідівну в чотирнадцять-п'ятнадцять років як дівчину «дуже вперту і горду, але водночас і нерішучу», яка точно знає, що їй потрібно. Наймолодша у класі, закінчує школу із золотою медаллю, що відкривала дорогу в будь-який виш. Навіть київський. Але вона обирає Львівський університет імені Івана Франка та журналістику (це було 1953-го). Ніні Леонідівні на цю мить п'ятнадцять. Журналістика була вибором на користь бажання навчитися писати: як не крути, а потреба написати на ранок 300 слів учить ощадливіше ставитися до часу і журналіста, і письменника. І віддавати перевагу малим формам.

Пробний лет — оповідання «Ящерики» в «Літературній Україні» — було «про дітей, але його чомусь назвали "для дітей"». Текст не залишився непоміченим — авторка отримала від редактора видавництва

«Веселка» листа з проханням надіслати ще «дитячих» оповідань, яких на той момент було не так і багато. Допомогли журналістська самодисципліна й азарт: «Сіла і почала писати. Написала "копичку" і відіслала [...]. За якийсь час вийшла моя перша книжка "Канікули у Світлогорську"». Це був 1967 рік. І хоча у шкільній програмі творчість Ніни Бічуї здебільшого асоціюється з творами для дітей, після успіху «Канікул у Світлогорську» і «Шаги Славка Беркута» (1968) вона робить ставку саме на «дорослу» прозу — інтелектуальну, наснажену топографією міста, чуттєву та водночас не пересолоджену сентиментальністю.

Одразу по дебютному оповіданню молоду авторку починають помічати сучасники та перекладати іншими мовами — першим за це взявся Володимир Россельс, у радянській Україні відомий тоді як перекладач «Сестер Річинських» Ірини Вільде російською. Наприкінці 1960-х — на початку 1970-х пані Ніна створює шедеври на межі новели та повісті: «Біла Віла», «Буєсть Митусина», «Стигли яблука на Спаса», «Портрет маленької дівчинки з черепахою». Велика частина «дорослих» новел тих часів друкувалася в «Літературній Україні» та «Жовтні» (теперішній «Дзвін»).

1970 року видавництво «Радянський письменник» видає першу «дорослу» збірку короткої прози Ніни Бічуї — «Дрогобицький звіддар». «Що то була за книжка», — згадуватиме щаслива авторка кілька десятиліть по тому в частині автобіографічній «Реконструкції одного сюжету». «Форматом не більша від середньої чоловічої долоні. Усього вісім коротких оповідань. Усього п'ятнадцять тисяч тиражу, а ціна одного примірника усього 22 копійки. Та всупереч тому це було так класно: редактор Євген